

УДК 37.014.523(477)

DOI: <https://doi.org/10.33989/2524-2474.2019.73.181012>

ВІТАЛІЙ ШАФРАНОВСЬКИЙ

ORCID: <https://orcid.org/>

(Полтава)

Place of work: Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

Country: Ukraine

Email: shafranovskiy@ukr.net

ВПЛИВ, РОЛЬ ТА ВЗАЄМОДІЯ ОСВІТИ ТА ЦЕРКВИ

У статті схарактеризовані поняття «релігійної освіти». Акцентовано увагу на поєднання державної освіти з релігійною, що базується на загальнолюдських християнських принципах, на впливі, ролі та взаємодії церкви з освітою.

Ключові слова: релігійна освіта; освіта; релігієзнавство; християнські принципи.

Постановка проблеми. Останнім часом в нашій країні суттєво зріс інтерес до релігійних питань, важливу роль відіграють спроби пошуку місця релігії у житті окремої людини та суспільства в цілому. Релігія та релігійність є одним з наріжних каменів суспільного життя особистості, соціальних груп та суспільства в цілому. Релігійний чинник розглядається нині як один з провідних у національно-духовному відродженні українського народу, тому сьогодні в Україні науковці перебувають у пошуках духовних ідеалів та орієнтирів у вихованні та навчанні молодого покоління. Саме через це церква завжди мала велику роль та вплив на освіту України.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Найбільш суттєві дослідження ролі, впливу та взаємодії церкви та релігії з освітою були здійснені у працях Л. Глібова, М. Костомарова, І. Нечуя-Левицького, К. Ушинського. Релігійні та національні аспекти духовності, проблеми виховного ідеалу аналізувалися представниками української діаспори Г. Ващенком, О. Кульчицьким, В. Липинським, В. Янівим. На значну роль релігії та релігійної освіти у справі розвитку особистості наголошується у працях Г. Аскаррової, Б. Вульфсона, В. Гараджи, Л. Гридковець, М. Заковича, В. Зеньковського, Ф. Козирева, В. Москалець, С. Паніча, М. Стельмаховича, З. Таратайцева, Д. Федоренка, І. Чупілка та ін. З позицій православної педагогіки це питання розглядають М. Лагодич, Д. Конюхов, А. Кураєв, Є. Шестун. Про форми релігійної освіти йдеться у працях І. Галицької, Ф. Козирева, І. Метлика, Л. Митрохіна, М. Писманика. Серед англомовних дослідників значення релігії для духовно-морального розвитку людини, теоретичні проблеми релігійної освіти, особливості її впровадження в систему загальної освіти Великої Британії розглядаються в працях Р. Голдмана (R. Goldman), М. Грімміта (M. Grimmitt), Р. Джексона (R. Jackson), Дж. та К. Еррікерів (J.&C. Erricker), Д. Кіста (J. Keast), Е. Кокса (E. Cox), Т. Кулінга (T. Cooling), Р. Лівінгстона (R. Livingston), Г. Лоукса (H. Loukes), Е. Райта (A. Write), Н. Смарта (N. Smart), Л. Френсіса (L. Francis), Д. Халла (J. Hull), К. Харта (C. Hart) та інших (Андрусишин, & Бондаренко, 2011).

Мета статті - схарактеризувати окремі аспекти впливу, взаємодії та розвитку освіти України на християнських засадах. Оцінити важливість релігії в освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу. В умовах реформування системи освіти в Україні відбувається зміна концепцій та програм предметів середньої школи у зв'язку з переходом на профільне навчання. Тому в цей період можливою є зміна ситуації і з викладанням релігійного компоненту в школі. Важливим аспектом сучасного суспільного життя є повернення до основ релігійного світогляду та традицій. Ця потреба зумовлена такими чинниками:

досвід тисячоліть переконливо доводить, що релігія виявилася неперевершеною і незмінною основою життєдіяльності більшості людей;

у релігії особистість знаходить найбільш універсальну систему захисту від негативних явищ суспільного та особистого життя;

релігія вимагає від віруючих постійної відповідальності за свою поведінку;
релігія на основі свободи вибору дарує особистості істинну свободу (Закович, 2005, с. 284).

У релігії є чого повчитися, що перейняти педагогам. Так, у християнстві це:

постать Спасителя – ідеал безсмертної, мужньої, вольової, морально стійкої особистості. Він любить народ, і народ любить його. Він приймає смерть в ім'я життя людей, в ім'я їх спасіння. Ідеал Боголюдини пережив віки й тисячоліття;

програма морального самоочищення, самовдосконалення людини, «наука життя», яка протягом століть формувала і продовжує формувати істинну людяність, високу духовність, чистоту потаємних почуттів, роздумів і справ;

професійно-педагогічна майстерність релігійних діячів, їх уміння щоразу знаходити шляхи до людської душі, переконувати, ненав'язливо та делікатно «лікувати» духовність;

релігійна культура як глибоке розуміння і знання людини, повага до неї, бажання допомогти не лише словом, а й конкретною справою.

Роль церкви в Україні завжди була великою: вона виховувала в молоді дух єдності та братерства. Ще Григорій Ващенко справедливо зазначав: «найміцніше об'єднання, що може існувати між людьми, - це об'єднання на ґрунті релігії, себто об'єднання на ґрунті вірувань, моралі, участі в службі Божій, під час якої віруючі переживають спільне релігійне піднесення» (Ващенко, 1994). Саме через це, релігійні установи, зокрема церква, завжди взаємодіяли, співпрацювали та позитивно впливали на освітній процес.

Одним з гарантованих прав, контрольованих державою, є право на освіту. В незалежній Україні законодавчо обґрунтовано право вибору закладу освіти залежно від фінансових можливостей батьків, їх бачення майбутнього працевлаштування дитини та її здібностей. Зміст освіти, окрім обов'язкового, стандартизованого компоненту, який мають забезпечувати державні загальноосвітні школи, включає варіативний компонент за вибором. В ролі виховного предмету, що має навчати учнів правильної поведінки, для 5-6 класів введено обов'язковий позарелігійний предмет «Етика», більшу частину змісту якого займають правила світського етикету. Також на початку 90-х років ХХ століття виникло декілька концептуальних підходів до визначення змісту майбутніх навчальних курсів. Ініціативно виступили представники релігійної освіти християнських конфесій (Євсюкова, 2014, с. 126). З 1992 року Українська Православна й Греко - Католицька Церкви за згодою обласних і міських держадміністрацій та батьківської громади й за участю обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти реалізували навчальні факультативні курси з основ християнської моралі та християнської етики в загальноосвітніх школах 10 областей (Погромська, 2007, с. 271). В Запорізькій та Київській областях впроваджувався факультатив «Основи православної культури». В основі курси мали відроджені «Закон Божий» та «Християнську етику», які викладалися в початкових школах та гімназіях за часів Царської Росії з літургійними компонентами і мали катехитичний зміст. Об'єктивно, саме християнські Церкви, які збереглися в буремні пореволюційні роки, лишалися стабілізуючою для суспільства і виховною інституцією, орієнтованою на духовну допомогу кожній людині незалежно від її соціального статусу (Гладкий, 1997).

Відносно вирішення питання щодо визначення статусу предметів духовно-морального спрямування, то дискусії розгорталися в контексті впровадження даних предметів в шкільну програму, як обов'язкових, або на факультативній основі. Зокрема певна частина представників церков і релігійних організацій виступають щодо впровадження даних предметів на основі обов'язкового предмету.

Стосовно вирішення питання щодо конкретної назви предметів духовно-морального направлення, то тут слід зазначити, що не існує єдиної взірцевої норми, оскільки це залежить від регіональної специфіки зосередження релігійної мережі країни. На сьогодні існує доволі широкий спектр назв даних предметів які викладаються, а саме: «Основи релігійної етики», «Християнська етика», «Основи християнської етики», «Біблійна історія та християнська етика», «Християнська етика в українській культурі», «Основи православної культури» тощо (Шнурова, 2007, с. 199).

З іншого боку, таку термінологію можна уточнити на основі розробок Д. Джарвісом. Він пропонує виділяти три типи «релігійної освіти»:

Наставляння – в смислі викладання основ релігійних поглядів певної течії учням, які є послідовниками цієї течії, а курс читається священнослужителями. В державних школах, які мають відповідати свободі віросповідання, такі курси, які є катехизацією за своєю суттю, можуть бути лише курсами за вибором;

Релігієзнавство – мова йде про викладання історії релігії або наукового огляду релігійних течій, що зазвичай забезпечується вчителями шкіл;

Етичне виховання – це виклад порівняльного огляду етичних норм та виховання характеру, що забезпечується зазвичай у курсах за вибором, які викладаються вчителями шкіл (Андрусишин, & Бондаренко, 2011).

Паралельно із процесом впровадження в школи України предметів духовно-морального спрямування представники церков і релігійних організацій піднімають питання щодо правового врегулювання можливості заснування останніми навчальних закладів різних рівнів акредитації. Власне кажучи це питання піднімається релігійною спільнотою впродовж всього періоду незалежності України. Неодноразово воно висловлювалося у зверненнях Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій до керівників держави (Фазан, 2018, с. 150).

Процес впровадження предметів духовно-морального спрямування в школи України супроводжувався вирішенням кола проблемних питань, а саме: визначення статусу предмету та назви предмету, змістовно-методичного забезпечення учбового процесу, кадрового забезпечення компетентними фахівцями та іншими. Зазначимо, що у першому десятилітті незалежності України вирішення вказаних питань мало безсистемний характер.

Активне відношення до змісту дисципліни, самостійна робота виступає ґрунтом повноцінного засвоєння християнського етичного знання. У структурі таких дисциплін як «Християнська етика» необхідно надати увагу історії становлення християнської етики, її співвідношенню з іншими релігійними етичними системами. Осмислення ідей, сформульованих у християнській етичній традиції, сприяє формуванню усвідомленої моральної орієнтації. Курс має бути присвячений вивченню феномена людської моралі у світлі релігії. У теоретичній частині курсу мають розглядатися основні принципи і категорії християнської етики в порівнянні з іншими впливовими етичними системами. Більшу уваги слід надати розгляду конкретних етичних проблем, що стоять перед сучасним суспільством і Церквою. Курс допоможе учням не тільки зрозуміти особливості і достоїнства християнської етики, але і більш кваліфіковано (з погляду норм християнської моралі) підходити до прийняття рішень у складних життєвих ситуаціях. Крім того, відбудеться знайомство з різноманітними морально-релігійними системами і вірувань через виявлення цінностей, що лежать у їхній основі, а процес вивчення матеріалу слід будувати на основі максимального наближення його до актуальних для сучасного суспільства моральних проблем (Шнурова, 2002, с. 201).

Предмети духовного напрямку також сприяють вихованню молодшої особи на християнських засадах, що є спільними для всіх українських Церков, а також прийнятним як моральна основа в системі загальнолюдських цінностей. Цей предмет носить інформативно-виховний характер, який не супроводжується релігійними обрядами. Головною метою курсу є ознайомлення з основами християнського морально-етичного ідеалу і головними елементами української християнської традиції у навчальних закладах усіх рівнів акредитації.

З іншого боку, не слід забувати про діяльність так званих недільних шкіл при церквах і монастирях, де передбачається вивчення Закону Божого, історії Християнської Церкви, вивчення правил поведінки в храмі та інші окремі питання християнського сімейного життя.

Заглибившись в історію, можна стверджувати, що недільні школи відіграли значну роль в українському національно-культурному русі другої половини XIX - початку XX ст. Шляхом запровадження української мови навчання, виховання в національному дусі, створення, видання, поширення та використання української навчально-методичної, науково-популярної і художньої літератури, поєднання загальноосвітнього та національного компонентів змісту освіти недільні школи стали своєрідним центром залучення учнів до надбань української культури (Коляда, 2002, с. 83).

Висновок. Україна має багаті традиції та досвід взаємодії релігієзнавчої освіти і виховання. Впродовж багатьох століть це сприяло успішному досягненні кінцевої мети освіти і виховання - формування особистості з цілісним світоглядом, що має в своїй основі християнські цінності та відкритого до творчого сприйняття та засвоєння досягнень інших цивілізацій та культур. Християнські Церкви і релігійні організації мають власні навчальні і духовні заклади і недільні школи при релігійних громадах, де діти отримують релігійну освіту. В державних навчальних закладах вивчаються курси релігієзнавчого спрямування, де молодь здобуває наукові знання про релігію. Із зазначеного можна зробити наступні висновки, що духовно-моральне виховання дітей і молоді залишається

одним з найважливіших аспектів освіти та виховання на сучасному етапі розвитку Української держави. Християнські цінності мають бути рушієм морально-духовних перетворень на краще.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Андрусишин Б. І., Бондаренко В. Д. Державно-церковні відносини: історія, сучасний стан та перспективи розвитку. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 387 с.
- Ващенко Г. Виховний ідеал. Полтава, 1994. 191 с.
- Гладкий С. Культурницька діяльність парафіяльного духовенства православних єпархій України на початку ХХ ст. Запоріжжя, 1997. 51 с.
- Євсюкова К. І. Духовно-моральне виховання в контексті християнських цінностей. *Нова парадигма*. 2014. Вип. 119. С. 122–130.
- Закович М. Релігійна освіта у соціальних концепціях християнських церков України. *Українське релігієзнавство*. 2005. № 36. С. 282–293.
- Коляда Н. М. Недільні школи другої половини ХІХ ст. – початку ХХ ст. – центр залучення учнів до надбань української культури. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання / за заг. ред. М. Б. Євтуха*. Київ, 2002. Вип. 22. С. 80–84.
- Погромська Г. І. Сучасні проблеми змісту освіти : співвідношення світської та релігійної освіти. *Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка : матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції*. Івано-Франківськ ; Горлівка, 2007. Вип. ХV–ХVІ, ч. 1. С. 266–274.
- Фазан В. В. Монастирська проsvіта а Україні кінця ХVІІІ ст. *Педагогічні науки : зб. наук. праць ПДПУ імені В. Г. Короленка*. Полтава, 2018. Вип. 71. С. 148–154.
- Шнурова О. Г. Релігієзнавча освіта як фактор формування духовності. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2002. № 1. С. 198–202.

REFERENCES

- Andrusyshyn, B. I., & Bondarenko, V. D. (2011). *Derzhavno-tserkovni vidnosyny: istoriia, suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku [State-church relations: history, current state and prospects of development]*. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
- Hladkyi, S. (1997). *Kulturnytska diialnist parafialnoho dukhovenstva pravoslavnykh yeparkhii Ukrainy na pochatku ХХ st. [Cultural activity of the parish clergy of the Orthodox dioceses of Ukraine in the ХХ century.]* Zaporizhzhia [in Ukrainian].
- Koliada, N. M. (2002). *Nedilni shkoly druhoi polovyny ХІХ st. – pochatku ХХ st. – tsentr zaluchennia uchniv do nadban ukrainiskoi kultury [Nedilni school and friend half of ХІХ century. - cob ХХ century. - the center of the zaludennya scientific community]*. Yevtukh, M. B. (Ed.). *Teoretychni pytannia kultury, osvity ta vykhovannia [Theoretical issues of culture, education and upbringing]*, 22, 80-84 [in Ukrainian].
- Pohromska, H. I. (2007). *Suchasni problemy zmistu osvity : spivvidnoshennia svitskoi ta relihiinoi osvity [Modern problems of the content of education: the ratio of secular and religious education]*. In *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Pedagogika [Bulletin of the Precarpathian University. Pedagogy]*, No. ХV–ХVІ, pt. 1 : materialy ІІ Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (pp. 266-274). Ivano-Frankivsk, Horlivka [in Ukrainian].
- Fazan V. V. *Monastyr'ska prosvita Ukrayinu kintsya ХVІІІ. [Monastic education in Ukraine in the ХVІІІ century.] Pedagogical Sciences*, 71, 148-154 [in Ukrainian].
- Shnurova, O. H. (2002). *Relihiieznavcha osvita yak faktor formuvannia dukhovnosti [Religious education as a factor in the formation of spirituality]*. *Visnyk Khmelnytskoho instytutu rehionalnoho upravlinnia ta prava. [Bulletin of the Khmelnytsky Institute of Regional Management and Law]*, 1, 198-202 [in Ukrainian].
- Vashchenko, H. (1994). *Vykhovnyi ideal [Educational ideal]*. Poltava [in Ukrainian].
- Yevsyukova, K. I. (2014). *Dukhovno-moralne vykhovannia v konteksti khrystyianskykh tsinnosti [The spiritual-moral brining in the context of the Christian values]*. *Nova paradyhma [New paradigm]*, 119, 122-130 [in Ukrainian].
- Zakovich, M. (2005). *Relihiina osvita u sotsialnykh kontseptsiiakh khrystyianskykh tserkov Ukrainy [Religious education in the social concepts of the Christian churches of Ukraine]*. *Ukrainian Religious Studies*, 36, 282-293 [in Ukrainian].

VITALII SHAFRANOVSKY

INFLUENCE, ROLE AND INTERACTION OF EDUCATION AND CHURCH.

Religion plays a great role in all spheres of human life. In the age of reformation of all people life's aspects, education system of Ukraine has changed understanding of value of religious education. In Ukraine there is a change in the concepts and programs of secondary school subjects in connection with the transition to profile education. Therefore, there is a possible change in the way of teaching of the religious component in the school. An important

aspect of modern social life is the return to the foundations of religious outlook and traditions. This need is due to the experience of thousands years that proves that religion was an unchanged and a very important basis of life of most people. Besides, the person finds the most universal system of protection against negative phenomena of social and personal life. Religion demands from believers' constant responsibility for their behavior. To summarise previous facts, we understand that religious education is an important and necessary part of educational process.

There are some subjects that teach social rules of behavior in a modern society as "Ethics", but it does not show all aspects of spiritual life of people. Since 1992, the Ukrainian Orthodox and Greek Catholic Churches, with the consent of the regional and city state administrations and the parental community, and with the participation of regional institutes of postgraduate pedagogical education, have implemented optional facultative courses on the basics of Christian morality and Christian ethics in general secondary schools. In the structure of such disciplines as "Christian Ethics" it is necessary to give attention to the history of the formation of Christian ethics, its correlation with other religious ethical systems. Understanding the ideas formulated in the Christian ethical tradition contributes to the formation of conscious moral orientation. The course should be devoted to the study of the phenomenon of human morality in the light of religion. In the structure of such disciplines as "Christian Ethics" it pays attention to the history of the formation of Christian ethics, its correlation with other religious ethical systems. Understanding of ideas that are formulated in the Christian ethical tradition contributes to the formation of conscious moral orientation. The course is devoted to the study of the phenomenon of human morality in the light of religion.

The subjects of the spiritual direction also promote the upbringing of a young person on a Christian basis, which is common to all Ukrainian Churches, and also acceptable as a moral basis in the system of universal values. This subject is informative and educational, which is not accompanied by religious rites. The main objective of the course is to familiarize with the basics of the Christian moral and ethical ideal and the main elements of the Ukrainian Christian tradition in educational institutions of all levels of accreditation.

On the other hand, one should not forget about the activities of so-called Sunday schools in churches and monasteries, where it is envisaged to study the Law of God, the history of the Christian Church, the study of the rules of conduct in the temple, and other separate questions of Christian family life.

To conclusion, the spiritual and moral upbringing of children and youth remains one of the most important aspects of education and education at the present stage of development of the Ukrainian state. Christian values must be the driving force of moral and spiritual transformation for the better.

Key words: *religious education; education; religious studies; Christian principles.*

Одержано 10.02.2019р.